๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

มหารหนีติ

ปณฺฑิตกถา

๑. มหารหรหํ สกฺย,
มุนึ นีวรณา ตณฺหา;
มุตฺตํ มุตฺตํ สุทสฺสนํ,
วเนฺท โพธิวรํ วรํ๚

๒. มุนินา มุนินาเคน,
ทุฏฺฐปพฺพชฺชิตา ชิตา;
ยถา ยถาอสทฺธมฺม-
ปุรณา ปุรณาทโย๚

๓. ตถา ตถาคโตวาทา,
นุคเต โลกนีติยํ;
กตโยเคน วิทูนา,
เชโยฺยวานตฺถ การิโน๚

๔. นิตีธ ชนฺตุนํ สาโร,
มิตฺตาจริยาจ ปีตรา;
นีติมา สุพฺทฺธิ พฺยโตฺต,
สุตวา อตฺถทสฺสิมา๚

๕. กวิเหรญฺญกา กตฺวา,
สุตฺตตฺตํ สตฺถกญฺจนํ;
คชฺชปชฺชาทฺยาลงฺการํ,
กโรนฺตีธ มโนรมฺมํ๚

๖. วุตฺยํ วิสทญาณสฺส,
ญาโต อโตฺถตรสฺส น;
สุรปฺปภาย อาทาโส,
ฉายํ ทิเสฺส น มากเร๚

๗. มหาเตโชปิ เตโชยํ,
มตฺติกํ นมุทุกํกโร;
อาโป อาเปติ มุทุกํ,
สาธุวาจาจ กกฺขฬํ๚

๘. มุทุนาว ริปุํ เชติ,
มุทุนา เชติ ทารุณํ;

โนสิทฺธํ มุทุนา กิญฺจิ,
ยตฺวโต มุทุนา ชเยฯ

๙. จนฺทนํ สีตลํ โลเก,
ตโต จนฺทํว สีตลํ;
จนฺทนจนฺทสีตมฺหา,
วากฺยํ สาธุสุภาสิตํฯ

๑๐. ปตฺตกโลฺลทิตํ อปฺปํ,
วากฺยํ สุภาสิตํ ภเว;
ขุทฺทิตสฺส กทนฺนํปิ,
สุตฺตํ สาทุรโส สิยาฯ

๑๑. สตฺถกาปิ พหูวาจา,
นาทรา พหุภาณิโน;
โสปการมุทาสีนํ,
นนฺทิฏฺฐํ นทีชลํฯ

๑๒. สํสารวิสรุกฺขสฺส ,
ทฺวยเมวามตํผลํ;
สุภาสิตสฺสสาราโท,
สาธูหิรสมาคโมฯ

๑๓. ปาสาณฉตฺตํ ครุกํ,
ตโต เทวานจิกฺขนา;
ตโต วุฑฺฒานโมวาโท,
ตโต พุทฺธสฺส สาสนํ;

๑๔. ตุลํ สลฺลหุกํ โลเก,
ตโต จปลชาติโก;
ตโตโนวาทิโก ตโต,
ยติ ธเมฺมปมาทโกฯ

๑๕. อห คจฺฉติ หายนฺตี,
สตฺตานมิธ ชีวิตํ;
ตสฺมาหิ มาปมตฺตตฺวํ,
คจฺฉนฺตุ ชินสาสเนฯ

๑๖. ปณฺฑิตสฺส ปสํสาย,
ทโณฺฑพาเลน ทียเต;
ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตเนว,
วณฺณิโตว สุวณฺณิโตฯ

๑๗. สเตสุ ชายเต สูโร,
สหเสฺสสุจ ปณฺฑิโต;

วุตฺตา สตสหเสฺสสุ,
ทาตา ภวติวา นวาฯ

๑๘. ภูปตฺตํจ ปณฺฑิตตฺตญฺจ,
เนวตฺลฺยํ กทาจิปิ;
สเทเสปูชิโต ราชา,
พุโทฺธ สพฺพตฺถปูชิโตฯ

๑๙. กฺวาติภาโร สมตฺถานํ,
กึทูโร พฺยวหารินํ;
โกวิเทโส สวิชฺชานํ,
โกปโร ปิยวาทินํฯ

๒๐. นนุ เต เยวสนฺตา โน,
สาครา นกุลาจลา;
อปฺปมฺปิ มริยาทํ เย,
สํวเฏฺฏวิ ชหนฺติโนฯ

๒๑. ปลเยตีตมริยาทา ,
ภวนฺติกิร สาครา;
มริยาทาติกํ สาธุ,
นอิจฺฉนฺติ ปลเยปิฯ

๒๒. สตํ ทีฆายุกํ สพฺพ,
สตฺตานํ สุขการณํ;
อสตํปน สเพฺพสํ,
ทุกฺขเหตุ นสํสโยฯ

๒๓. ปาโมเกฺข สุชเน สเนฺต,
สเพฺพปิ สุชนา ชนา;
ชาเตกสฺมึสารคเนฺธ,
สเพฺพ คนฺธมยา ทุมาฯ

๒๔. อตฺตนา ยทิ เอเกน,
วินเตน มหาชนา;
วินยํ ยนฺติ สเพฺพปิ,
โก ตํ นาเสยฺย ปณฺฑิโตฯ

๒๕. สรีรสฺส คุณานญฺจ,
ทูรมจฺจนฺต มนฺตรํ;
สรีรํ ขณวิทฺธํสิ,
กปฺปนฺติฏฺฐายิโน คุณาฯ

๒๖. ยทิ นิจฺจมนิเจฺจน,
นิมลํ มลวาหินา;

โย โส กาเยน ลเภถ,
กึนลทฺธํ ภเว นุกึฯ

๒๗. ธมฺมตฺถกามโมกฺขานํ,
ปาณํ สํสิทฺธิการณํ;
ตนฺนิฆาตา กินฺนหตํ,
รกฺขนา กินฺนรกฺขิตํฯ

๒๘. อตฺตา พนฺธุ มนุสฺสสฺส,
ริปุ อตฺตาว ชนฺตุนํ;
อตฺตาว นิยโต ญาติ,
อตฺตาว นิยโต ริปุฯ

๒๙. อตฺตโนปริจาเคน,
ยํสิตมนฺรกฺขนํ;
กโรนฺติ สชฺชนาเยว,
น ตํ นีติมตา มตํฯ

๓๐. ติณานิ ภูมิรุทกํ,
จตุตฺถี วากฺยสุฏฺฐุตา;
เอตานิ หิ สตํเคเห,
โนฉินฺทเนฺต กทาจิปิฯ

๓๑. อมฺพุํ ปิวนฺติโน นโชฺช,
รุโกฺข ขาทติโน ผลํ;
เมโฆ กฺวจิปิ โน สสฺสํ,
ปรตฺถาย สตํธนํฯ

๓๒. สตํ ผรุสวาจาหิ,
นยาติ วิกตึ มโน;
ติณุกฺกาหิ นสกฺกาว,
ตาเปตุํ สาคเร ชลํฯ

๓๓. สมฺปตฺยํ มหตฺตํเจโต,
ภวตฺยุปฺปลโกมลํ;
วิปฺปตฺยญฺจ มหาเสเล,
สิลาสงฺฆาทกกฺกโสฯ

๓๔. อตฺถํ มหนฺตมาปชฺช,
วิชฺชํ สมฺปตฺติเมวจ;
จเรยฺยามานถโทฺธโย,
ปณฺฑิโต โส ปวุจฺจติฯ

๓๕. นาลพฺภมภิปเตฺถนฺติ ,
นฏฺฐมฺปิ นจโสจเร;

วิปฺปตฺยญฺจ นมฺยฺหนฺติ,
เยนรา เตว ปณฺฑิโตฯ

๓๖. คณฺฐิฎฺฐาเน เอกปเท,
นาติมเญฺญยฺย ปณฺฑิโต;
กึ อโกฺก เวฬุปฺพฺภาโร,
ติมหาทีปภานุโทฯ

๓๗. คุณโทเสสุเมเกน,
นตฺถิ โกจิ วิวชฺชิโต;
สุขุมาลสฺส ปทุมสฺส,
นฬา ภวติ กกฺกสาฯ

๓๘. สุมหนฺตานิ สตฺถานิ,
ธารยโนฺต พหุสฺสุตา;
เฉตฺตาโร สํสยานนฺตุ,
กิลเนฺต โลภโมหตาฯ

๓๙. โทสมฺปิ สคุเณ ทิสฺวา,
คุณวาที วทนฺติโน;
น โลโก วิชฺชมานมฺปิ,
จเนฺท ปสฺสติ ลญฺฉนํฯ

๔๐. นิปุเณ สุตเมเสยฺย,
วิจินิตฺวา สุตตฺถิโก;
ภตฺตํ หุกฺขลิยํ ปกฺกํ,
ภาชนํปิ ตถา ภเวฯ

๔๑. คุณา กุพฺพนฺติ ทูตตฺตํ,
ทูเรปิ วสตํ สตํ;
เกตเก คนฺธ ฆาสาย,
คจฺฉนฺติ ภมรา สยํฯ

๔๒. ปณฺฑิโต สุตสมฺปโนฺน,
ยตฺถอตฺถีติ เจสฺโต;
มหุสฺสาเหน ตํฐานํ,
คนฺตพฺพํ สุตเรสินาฯ

๔๓. สพฺพสุตํ มธีเยถ,
หีนมุกฺกฎฺฐ มชฺฌิมํ;
สพฺพสฺสอตฺถํ ชาเนยฺย,
นจ สพฺพํ ปโยชเย;
โหติ ตาทิสโกกาโล,
ยตฺถ อตฺถาวหํ สุตํฯ

๔๔. ฐิโต จิรตฺตนํ นีเร,
สกฺขโร นนฺตรํสุโต;
ทโพฺภ นีรนฺติเก ชาโต,
สพฺพกาลนฺตรํสุโตฯ

๔๕. วสุํ คณฺหนฺติ ทูรฏฺฐา,
ปพฺพเต รตโนจิเต;
น มิลกฺขา สมีปฏฺฐา,
เอวํ พาลา พหุสฺสุเตฯ

๔๖. หิรเญฺญน มิคานํว,
สุสีลํปิ อสีลิโน;
อธมฺมิกสฺส ธเมฺมน,
พาลานํปิ สุเตน กิํฯ

๔๗. สุเตน หทยเฎฺฐน,
ขโล เนวสุสีลวา;
มธุนา โกฏฺรเฎฺฐน,
นิโมฺพ กิํ มธุรายเตฯ

๔๘. สกิํปิ วิญฺญุ ธีเรน,
กโรติ สหสงฺคมํ;
อตฺตตฺถญฺจ ปรตฺถญฺจ,
นิพฺพานนฺตํ สุขํ ลเภฯ

๔๙. หํโส มเชฺฌ นกากานํ,
สีโห คุนฺนํ นโสภติ;
คทฺรภานํ ตุรโงฺคโน,
พาลานญฺจ นปณฺฑิโตฯ

๕๐. อากิโณฺณปิ อสพฺภีว,
อสํสโฎฺฐว ภทฺทโก;
พหุนา สนฺนชาเตน,
คเจฺฉ นุมฺมตฺตเกนิธฯ

๕๑. นทีติเร ขเตกูเป,
อรณีตาลวณฺฏเก;
นวเท อาปาทิ นตฺถีติ,
มุเขจ วจนํ ตถาฯ

๕๒. สุตสนฺนิจฺจยา ธีรา,
ตุณฺหิภูตา อปุจฺฉิตา;
ปุณฺณา สุภาสิเตนาปิ,
ฆณฺฑาทุยฆฏิตายถาฯ

๕๓. อปฺโฏฺฐ ปณฺฑิโต เภรี,
ปชฺชุโนฺน โหติ ปุจฺฉิโต;
พาโล ปุโฏฺฐ อปุโฏฺฐจ,
พหุํ วิกตฺตเต สทาฯ

๕๔. สมฺปนฺนคุณา ลงฺกาโร,
สพฺพสตฺต หิตาวโห;
นจเรยฺย ปรตฺตตฺถํ,
กุโต โส ปณฺฑิโต ภเวฯ

๕๕. สปรตฺถํ จเร ธีโร,
อสโกฺกโนฺต สกํ จเร;
ตถาปิจ อสโกฺกโนฺต,
ปาปาตฺตานํ วิโยชเยฯ

๕๖. พาเลจุมฺมตฺตเก ภูเป,
คุรุมาตาปิตูสฺวปิ;
นโทสํ กริยา ปโญฺญ,
สเงฺฆจ เชฏฺฐภาตริฯ

๕๗. อตฺถนาสํ มโนตาปํ,
ฆเรทุจฺจริตานิจ;
วญฺจนํ อวมานญฺจ,
มติมา นปกาสเยฯ

๕๘. ปรทานํ ชเนตฺตีว,
เลฏฺฏุว ปรทพฺพกํ;
อตฺตาว สพฺพภูตานิ,
โย ปสฺสติ โส ปสฺสติฯ

๕๙. ปรูปวาเท ปธิโร,
ปรวเชฺชสฺวโลจโน;
ปงฺคุโล อญฺญนารีสุ,
ทุสฺสกเปฺปสฺวเจตโนฯ

๖๐. สพฺพํ สุณาติ โสเตน,
สพฺพํ ปสฺสติ จกฺขุนา;
นจทิฏฺฐํ สุตํ ธีโร,
สพฺพํ อุจฺจิตุมรหติฯ

๖๑. จกฺขุมสฺส ยถาอโนฺธ,
โสตวา ปธิโรยถา;
ปญฺญาวาสฺส ยถามูโค,
พลวา ทุพฺพโลริว;

อถ อเตฺถสมฺปฺปเนฺน,
สเยถ มตสายิตํฯ

๖๒. ปาปมิเตฺต วิวเชฺชตฺวา,
ภเชยฺยุ ตฺตมปุคฺคลํ;
โอวาเทจสฺส ติเฏฺฐยฺย,
ปเตฺถโนฺต อจลํสุขํฯ

๖๓. สุสฺสา สุตวฑฺฒนํ,
สุตํ ปญฺญายวฑฺฒนํ;
ปญฺญาย อตฺถํ ชานาติ,
ญาโต อโตฺถ สุขาวโหฯ

๖๔. ปาโมชฺช กรณํ ฐานํ,
ปสํสาวหนํสุขํ;
ผลานิสํโส ภาเวติ,
วหโนฺต โปริสฺสํธุรํฯ

๖๕. อติสีตํ อติอุณฺหํ,
อติสาย มิทํอหุ;
อิติ วิสฎฺฐ กมฺมเนฺต,
ขณา อจฺจนฺติ มาณเวฯ

๖๖. โยจ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ,
ติณาติโย นมญฺญติ;
กรํ ปุริส กิจฺจานิ,
โส สุขา นวิหายติฯ

๖๗. ยสลาภํ ชิคีสนฺตํ,
นรํ วเชฺชนฺติ ทูรโต;
อปเตฺถตฺวาน เต ตสฺมา,
ตํมคฺคํ มคฺคเย พุโธฯ

๖๘. เทสโมสชฺช คจฺฉนฺติ,
สีหา สปฺปุริสา คชา;
ตเตฺถว นิธนํ ยนฺติ,
กากา กาปุริสา มิคาฯ

๖๙. ยสฺมิํเทเส นสมฺมาโร,
นปีติ นจพนฺธวา;
นจวิชฺชาคโม โกจิ,
นตตฺถ วสตี วเสฺสฯ

๗๐. ธนวา คณโก ราชา,
นที เวชฺชา อิเมชนา;

ยตฺถ ปญฺจ นวิชฺชเนฺต,
น ตตฺถวสตี วเสฯ

๗๑. อสนํ ภยมนฺตานํ,
มจฺจานํ มรณํ ภยํ;
อุตฺตมานนฺตุสเพฺพสํ,
อวมานํ ปรํ ภยํฯ

๗๒. อมานนา ยตฺถ สิยา,
สนฺตานํ อวมานนา;
หีนสมานนาวาปิ,
น ตตฺถวสติ วเสฯ

๗๓. ยตฺถาลโสจ ทโกฺขจ,
สูโร ภีรุจ ปูชิโต;
น สนฺตา ตตฺถ วสฺสนฺติ,
อวิเสสกเรน โกฯ

๗๔. ทุโกฺข นิวาโส สมฺพาเธ,
ฐาเน อสุจิสงฺกเฏ;
ตโต ริมฺหิปิยานเนฺต,
ตโตจ อกตญฺญุนํฯ

๗๕. สิงฺคีนํ ปญฺจหเตฺถน,
สเตน วาชินํ จเช;
หตฺถีนนฺตุ สหเสฺสน,
เทสจาเคน ทุชฺชเนฯ

๗๖. จเช เอกํ กุลสฺสตฺถํ,
คามสฺสตฺถํ กุลํ จเช;
คามํ ชนปทสฺสตฺถํ;
อตฺตตฺถํ ปถวี จเชฯ

๗๗. จลเตฺยเกนปาเทน,
ติฎฺฐเตฺยเกน ปณฺฑิโต;
อสมิขฺยปรํฐานํ,
ปุพฺพมายนํนจเชฯ

๗๘. ฐานภฎฺฐา นโสภนฺติ,
ทนฺตาเกสาน ขานรา;
มติมา อิติวิญฺญาย,
สฐานํ นจเช ลหุํฯ

๗๙. จเช ธนํ องฺควรสฺสเหตุ,
องฺคํ จเช ชิวิตํ รกฺขมาโน;

องฺคํ ธนํ ชิวิตญฺจาปิ สพฺพํ,
จเช นโร ธมฺมํ มนุสฺสรนฺโตฯ

๘๐. โสตํ สุเตเนว น กุณฺฑเลน,
ทาเนน ปาณี นตุ กงฺกเณน;
อาภาติ กาโย ปริสุทฺธมสฺส,
ปโรปกาเรน น จนฺทเนนฯ

สเมฺภทกถา

๘๑. สตฺถ กปฺปวิจาเรน,
กาโล คจฺฉติ ธีมตํ;
พฺยสเนน อสาธูนํ,
นิทฺทาย กลเหนวาฯ

๘๒. โสกฐานสหสฺสานิ,
ภยฐานสตานิจ;
ทิวเสทิวเส มุฬฺหํ,
อาวีสนฺติ นปณฺฑิตํฯ

๘๓. อติทีโฆ มหามุโฬฺห,
มชฺฌิโมจ วิจกฺขโณ;
วาสุเทวํ ปุรกฺขิตฺวา,
สเพฺพวามนกา สฎฺฐาฯ

๘๔. น โลเก โสภเต มุโฬฺห,
เกวลตฺตปสํสโก;
อปิ สมฺปิหิเต กูเป,
กตวิโชฺช ปกาสเตฯ

๘๕. มทนฺตทมนํ สตฺถํ,
ขลานํ กุรุเต มทํ;
จกฺขุสงฺขารกํ เตชํ,
อุลุงฺกาน มิวนฺธกํฯ

๘๖. อตฺยปฺปมปิ สาธูนํ,
สิลาเลเขว ติฎฺฐเต;
ชเลเลเขว นีจานํ,
ยํ กตํ ตํปิ นสฺสติฯ

๘๗. ทพฺพมปฺปํปิ สาธูนํ,
ชลํ กูเปว นิสฺสโย;
พหุตฺตํปิ อสาธูนํ,
นจ วาริว อณฺณเวฯ

๘๘. ทุฎฺฐจิโตฺต ปนาหิสฺส,
โกโธ ปาสาณลิกฺขิโต;
กุชฺฌิตเพฺพ สุชนสฺส,
ชเลเลขา จิรฎฺฐิโตฯ

๘๙. พาลสฺส ชีวิตํ ปาปํ,
มิตรสฺสิ ตรํ ภเว;

ชนกายสฺส ราชาว,
ราชธมฺมว ราชุนํฯ

๙๐. สปฺปาทานํ พลี สีโห,
ปุพฺพาวโก ตโต กิปฺปิลิกา,
นรา ตโต พลี ราชา,
สเพฺพส มนฺตโก พลีฯ

๙๑. ภูโปณฺณว คฺคิ ถี สิปฺปิ,
อภิชฺฌาลุจปฺคฺคโล;
เอเตสํปิ มหิจฺฉานํ,
มหิจฺฉิตา อนิจฺจตาฯ

๙๒. นิทฺทาลุโก อสนฺตุโฏฺฐ,
อกตญฺญูจ ภีรุโก;
สกฺกุณนฺติน สาจารํ,
สิกฺขิตุํ เต กทาจิปิฯ

๙๓. นิทฺทาลุ กามราโมจ,
สุขิโต โภควาลโส;
นิจฺฉโนฺต กมฺมราโม จ,
สเตฺตเต สตฺถวชฺชิตาฯ

๙๔. สมิโทฺธ ธนธเญฺญน,
กโฏฺฐ ทกติณคฺคิหิ;
สพฺพโต ทุคฺคเตนโฏฺฐ,
ตสฺมา นทุกฺกตํ กเรฯ

๙๕. ปุญฺญปาปผลํ โย เจ,
นสทฺธหติ สจฺจโต;
โส เว ขิปฺปํว อตฺตานํ,
อาทาสตลมานเยฯ

๙๖. สมฺปรายิกมตฺถํ โย,
นสทฺธหติ เจปิโส;
อาวาเส สคฺค คามีนํ,
มากฺกเภ กึนปสฺสติฯ

๙๗. มหนฺตํ วฏฺฏรุกฺขาทึ,
ขุทฺทพีชํ พหูผลํ;
สกฺขิกตฺวา อุทิเกฺขยฺย,
ปุญฺญปาปกโร นโรฯ

๙๘. ยสฺส สลฺลหุกํ โหติ,
คฺรุสกฺการมานนํ;

ตสฺส สลฺลหุกาเยว,
วิชฺชาสมฺปตฺติสมฺปทาฯ

๙๙. อุปชฺฌาจริยานญฺจ,
มาตาปิตูนเมวจ;
สกฺกจฺจํ โยนุปฏฺฐาติ,
สุโต ตสฺสปิตาทิโสฯ

๑๐๐. เทเส เทเส กุลานีจ,
เทเสเทเส จ พนฺธโว;
ตาทิสํ สหชา ยตฺถ,
เทสํ ปสฺสามิเนวตฺฯ

๑๐๑. ปุตฺตํวา ภาตรํ ทุฏฺฐํ,
อนุสาเสยฺย โนชเห;
กึนุ เฉชฺชํ กรํปาทํ,
ลิตฺตํ อสุจินา สิยา;

๑๐๒. พหุปุเตฺต ปิตาเอโก,
อวสฺสํ โปเสติ สทา;
พหุปุตฺตา นสโกฺกนฺติ,
โปเสตุํ ปิตเรกกํฯ

๑๐๓. อติชาตมนุชาตํ ,
ปุตฺตมิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา;
อวชาตํ นอิจฺฉนฺติ,
โยโหติ กุลคนฺธโนฯ

๑๐๔. ปุญฺจฐานานิ สมฺปสฺสํ,
ปุตฺตมิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา;
ชาโตวา โน ภริสฺสติ,
กิจฺจํวา โน กริสฺสติฯ

๑๐๕. กุลวํโส จิรํ ติฏฺฐ,
ทายชฺชํ ปฏิปจฺจติ;
อถวาปน เปตานํ,
ทกฺขิณํนุปทสฺสติฯ

๑๐๖. อโนฺตชาโต ธนกฺกีโต,
ทาสโพฺยปคโต สยํ;
ทาสากรมรานีโต,
เจฺจวเนฺต จตุธา สิยุํฯ

๑๐๗. ทาสา ปเณฺจว โจรยฺย-
สขญาตฺยตฺตสทิสา;

ตถา วิญฺญูหิ วิเญฺญยฺยา,
มิตฺตาทาราจ พนฺธวาฯ

๑๐๘. ตโยว ปณฺฑิตา สเตฺถ,
อหเมวาติวาทีจ,
อหมปีติ วาทีจ,
นาหนฺติจ อิเมตโยฯ

๑๐๙. วินา สตฺถํ นคเจฺฉยฺย,
สูโร สงฺกามภูมิยํ;
ปณฺฑิตทฺธคู วาณิโชฺช,
วิเทสคมโน ตถาฯ

๑๑๐. สมฺมา อุปปริกฺขิตฺวา,
อกฺขเรสุ ปเทสุจ;
โจรฆาโต สิยา สิโสฺส,
คุรุ โจรฏฺฐการโกฯ

๑๑๑. สาธุตฺตํ สุชนสมาคมา ขลานํ,
สาธูนํ นขลสมาคมา ขลตฺตํ;
อาโมทํกุสุมภวํทธาติภูมิ,
ภูคนฺธํ นจ กุสุมานิ ธารยนฺติฯ

๑๑๒. สุเฏฺฐน มิตฺตํ กลุเสน ธมฺมํ,
ปโรปตาเปน สมิทฺธิภาวํ;
สุเขน วิชฺชํ ผรุเสน นาริํ,
อิจฺฉนฺติ เย เต นวปณฺฑิตาวฯ

มิตฺตกถา

๑๑๓. กตฺวาน กุสลํกมฺมํ,
กตฺวาจา กุสลํ ปุเร;
สุขิตทุกฺขิตา โหนฺติ,
โส พาโล โย นปสฺสติฯ

๑๑๔. สยํกเตน ปาเปน,
อนิฏฺฐํ ลภเต ผลํ;
เต เม โส เม ชเนนฺตีติ,
ปุนาคุ กุรุเต ชโฬฯ

๑๑๕. กาลเขเปน หาเปติ,
ทานสีลาทิกํ ชโฬ;
อถิรมฺปิ ถิรํ มเญฺญ,
อตฺตานํ สสฺสตีสมํฯ

๑๑๖. พาโลว ปาปกํ กตฺวา,
นตํฉเฏฺฏตุมุสฺสเห;
กึ พฺยคฺฆตาทิ คจฺฉโนฺต,
ปทํ มเกฺขตุมุสฺสเหฯ

๑๑๗. ปรนสฺสนโต นโฎฺฐ,
ปุเรว ปรนาสโก;
สีฆํวา ทสฺสนํ ยาติ,
ติณํ ปาสาทชฺฌาปกํฯ

๑๑๘. โภชนา เมถุนา นิทฺทา,
คเว โปเสจ วิชฺชติ;
วิชฺชา วิเสโส โปสสฺส,
ตโตหีโน โคสโม ภเวฯ

๑๑๙. มุฬฺหสิโสฺส ปเทเสน,
กุนารีภรเณนจ;
ขลสตฺถูหิสํโยคา,
ปณฺฑิโตปฺยวสีทติฯ

๑๒๐. เทฺววิเมกณฺฏกา ติกฺขา,
สรีรโสภิตา กาเม;
นิธโน โยจ กาเมติ,
โยจกุปฺปตฺยนิสฺสาโรฯ

๑๒๑. นิธโนจาปิ กาเมติ,
ทุพฺพโล กลหํปิโย;

มนฺทสโตฺถ วิวาทตฺถิ,
ติวิธํ มุฬฺหลกฺขณํฯ

๑๒๒. อปฺปสฺสุโต สุเต อเปฺป,
พหุํมญฺญติ มานโว;
สินฺธุทกม ปสฺสโนฺต,
กูเปโตยํว มณฺฑุโกฯ

๑๒๓. ตทมินาปิ ชานาติ,
โสเพฺภสุ ปทเรสุจ;
สุนฺนฺตา ยนฺติ กุสฺมฺภา,
ตุณฺหียนฺติ มโหทธิฯ

๑๒๔. ยํ อูนกํ ตํ สุนติ,
ยํ ปูรํ สนฺตเมว ตํ;
อฑฺฒกุมฺภูปโม พาโล,
รหโต ปูโรว ปณฺฑิโตฯ

๑๒๕. พุเธหิภาสมาโนปิ ,
ขโล พหุตเกตโว;
ฌํสิยมาโน องฺคาโร,
นิลมตฺตํ นคจฺฉติฯ

๑๒๖. จารุตา ปรทาราย,
ธนํ โลกตปฺปติยา;
ปสุตํ สาธุนาสาย,
ขเล ขลตรา คุณาฯ

๑๒๗. ฐิโต หสฺสตรํ โลเก,
กิญฺจิ ตสฺส นวิชฺชติ;
ทุชฺชโนติจ ยํอาห,
สชฺชนํ ทุชฺชโน สยํฯ

๑๒๘. โรคณฺฑจงฺกุโร เตโช,
วิสมสฺสตโร ฆโณ;
อวินาสิย สมนฺติ,
น ขโลจ สนิสฺสยํฯ

๑๒๙. นวินา ปรวาเทน,
รมเนฺต ทุชฺชนา ขลุ;
น สา สพฺพรเส ภุตฺวา,
วินา วเจฺจ นตุสฺสติฯ

๑๓๐. ตปฺปเต ยาติ สนฺธานํ,
ทโว ภวติ วนตํ;

มุทุํ ทุชฺชนจิตฺตํ กิํ,
โลเหน อุปมียเตฯ

๑๓๑. ตสฺมา ทุชฺชนสํสคฺคํ,
อาสีวิส มิโวรคํ;
อารกา ปริวเชฺชยฺย,
ภูติกาโม วิจกฺขโณฯ

๑๓๒. ทุชฺชเนน หิ สํสโคฺค,
สตฺตุตาปิ นยุชฺชเต;
ตโตฺต ทหติ องฺคาโร,
สนฺตาตุ กาลตํกโรฯ

๑๓๓. ทุชฺชโน วชฺชนีโยว,
วิชฺชายาลงฺกโตปิ เจ;
มณินา ลงฺกโต สโนฺต,
สโปฺป กิํ นภยงฺกโรฯ

๑๓๔. อคฺคิโน ทหโต ทายํ,
สขาภวติ มาลุโต;
โสว ทีปํตุ นาเสติ,
ขเล นเตฺถว มิตฺตตาฯ

๑๓๕. นสฺมเส กตปาปมฺหิ,
นสฺมเส อลิกวาทินิ;
นสฺมเสตฺตตฺถปญฺญมฺหิ,
อติสเนฺตปิ นสฺมเสฯ

๑๓๖. มาเรตุํ กิตฺตกา สกฺกา,
ทุชฺชนา คคณูปมา;
มาริตา โกธจิเตฺตตุ,
มาริโต โหนฺติ ทุชฺชนาฯ

๑๓๗. ภูมิ กณฺฏกสํกิณฺณา,
ฉาทิตุํ เนวสกฺยเต;
อุปาหน มตฺตเกน,
ฉนฺนา ภวติ เมทนีฯ

๑๓๘. สตฺตา สทาปเสวนฺติ,
โสทกํ วาปิอาทิกํ;
สโภคํ สธนเญฺจวํ,
ตุจฺฉาเจ เต ชหนฺติ เตฯ

๑๓๙. ธนหีนํ จเช มิโตฺต,
ปุตฺตทารา สโหทรา;

อตฺถวนฺตํว เสวนฺติ,
อโตฺถ โลเก มหาสขาฯ

๑๔๐. น รูปินี น ปญฺญาโณ,
นกุลีโน ปธานตา;
กาเล วิปตฺติสมฺปเตฺต,
ธนิมาว วิเสสตาฯ

๑๔๑. กลฺยาณมิตฺตํ กนฺตารํ,
ยุทฺธํ สภายํ ภาสิตุํ;
อสตฺถา คนฺตุ มิจฺฉนฺติ,
มุฬฺหา เตจตุโรชนาฯ

๑๔๒. อหิตา ปฏิเสโธจ,
หิเตสุจ ปโยชนํ;
พฺยสเนสฺว ปริจฺจาโค,
สเงฺขปา มิตฺตลกฺขณํฯ

๑๔๓. อาตุเร พฺยสเนปเตฺต,
ทุพฺภิเกฺข สตฺตุ วิคฺคเห;
ราชทฺวาเร สุสาเนจ,
โย ติฎฺฐติ สพนฺธโวฯ

๑๔๔. โส พนฺธุ โย หิเตยุโตฺต,
โส ปิตา โย ตุ โปสโก;
โส ญาติ ยตฺร วิสาโส,
สา ภริยา ยตฺร นิพฺพุติฯ

๑๔๕. หิเตสิโน สุมิโตฺตจ,
วิญฺญูจ ทุลฺลภา ชนา;
ยโถ สธํจ สาทุํจ,
โรคหารีจ สุชโนฯ

๑๔๖. อครุโก อนาลโสฺส,
อสโฎฺฐจ สจฺจวา สุจิ;
อลุโทฺธ อตฺถกาโมจ,
เอทิโส สุหทุตฺตโมฯ

๑๔๗. โย ธุวานิ ปริจฺจชฺช,
อธูวานฺยุปเสวติ;
ธุวาปิ ตสฺส นสฺสนฺติ,
อธุเวสุ กถาวกาฯ

๑๔๘. สุทฺธมเตฺถนคเณฺหยฺย ,
ถทฺธ มญฺชลิกมฺมุนา;

ฉนฺทานุวตฺติยา มุฬฺหํ,
ยถาภูเตน ปณฺฑิตํฯ

๑๔๙.อุตฺตมํ ปาณิปาเตน,
สูรํ เภเทน วิชเย;
นิจํ ทพฺพปทาเนน,
วิกฺกเมน สมํ ชเยฯ

๑๕๐.ยสฺสยสฺส หิ โยภาโว,
เตนเตน หิ ตํนรํ;
อนุปวิสฺส เมธาวี,
ขิปฺปมตฺตวสํ นเยฯ

๑๕๑.เยน อิจฺฉติ สมฺพนฺธํ,
เตน ตีณิ นการเย;
วิวาท มตฺถสมฺพนฺธํ,
ปโรเกฺข ทารทสฺสนํฯ

๑๕๒.อจฺจาภิกฺขณสํสคฺคา,
อสโมฺมสรเณนจ;
เอเตน มิตฺตา ชีรนฺติ,
อกาเล ยาจนายจฯ

๑๕๓.ตสฺมา นาภิกฺขณํ คเจฺฉ,
นจคเจฺฉ จิราจิรํ;
กาเลน ยาจํ ยาเจยฺย,
เอวํ มิตฺตา นชีรเยฯ

๑๕๔.เอเต ภิโยฺย สมํ ยนฺติ,
สนฺธิ เตสํ นชีรติ;
โย อธิปฺปนฺนํ สหติ,
โยจ ชานาติ เทสนํฯ

๑๕๕.สเจ สนฺตา วิวาทนฺติ,
ขิปฺปํ สนฺธิรเย ปุน;
พาลา ปตฺตาว ภิชฺชนฺติ,
น เต สมถมชฺฌคุํฯ

๑๕๖.เยนมิเตฺตน สํสโคฺค,
โยคเกฺขโม วิหียติ;
ปุเพฺพว ชฺฌาภวนฺตสฺส,
รเกฺข อกฺขิว ปณฺฑิโตฯ

๑๕๗.เยนมิเตฺตน สํสคฺคา,
โยคเกฺขโม ปวฑฺฒติ;

กเรยฺยตฺตสมํ วุตฺติ,
สพฺพกิเจฺจสุ ปณฺฑิโตฯ

๑๕๘. คุโณ สพฺพญฺญุตฺโลฺยปิ,
สีทเต โก อนิสฺสโย;
อนคฺฆ มปิมาณิกฺกํ,
เหมํ นิสฺสาย โสภเตฯ

๑๕๙. ปุเพฺพปเพฺพ กเมนุจฺฉุ,
วิเสสรสิวคฺคโต;
ตถา สุมิตฺติโก สาธุ,
วิปริโตว ทุชฺชโนฯ

๑๖๐. เตเนว มุนินา วุตฺตํ,
เยเกจิโลกิยาธมฺมา;
ตถา นิพฺพานคามีโน,
สนฺติ โลกุตฺตราธมฺมาฯ

๑๖๑. กลฺยาณมิตฺต ๑ มาคมฺม,
สเพฺพ เต โหนฺติ ปาณินํ;
ตสฺมา กลฺยาณมิเตฺตสุ,
กาตเพฺพ อาทโร สทาฯ

๑๖๒. โย เว กตญฺญู กตเวทิโก ธิโร,
กลฺยาณมิโตฺต ทฬฺหภตฺติจ โหติ;
ทุกฺขิตสฺส สกฺกจฺจํ กเรติ กิจฺจํ,
ตถาวิธํ สปฺปุริสาติ วทนฺติฯ

๑๖๓. ยสฺสหิ ธมฺมํ ปุริโส วิชญฺญา,
เยจสฺส กงฺขํ วินยนฺติ สโนฺต;
ตณฺหิสฺส ทีปญฺจ ปรายนญฺจ,
น เตน มิตฺตํ ชิรเยถ ปโญฺญฯ

นายกกถา

๑๖๔. ภสฺสโก วาณิโชมโจฺจ,
สมโณ สุตสีลวา;
เตสุ วิปุลชาเตสุ,
รฏฺฐํปิ วิปุลํ สิยาฯ

๑๖๕. เตสุ ทุพฺพลชาเตสุ,
รฏฺฐํปิ ทุพฺพลํ สิยา;
ตสฺมา รฏฺฐํปิ วิปุลํ,
ธารเย รฏฺฐสารวาฯ

๑๖๖. มหารุกฺขสฺส ผลิโน,
อามํ ฉินฺทติ โย ผลํ;
รสญฺจสฺส นชานาติ,
พีชญฺจสฺส วินสฺสติฯ

๑๖๗. มหารุกฺขุปมํ รฏฺฐํ,
โย อธเมฺมน สาสติ;
รสญฺจสฺส นชานาติ,
รฏฺฐญฺจาปิ วินสฺสติฯ

๑๖๘. มหารุกฺขสฺส ผลิโน,
ปกฺกํ ฉินฺทติ โย ผลํ;
รสญฺจสฺส วิชานาติ,
พีชญฺจสฺส นนสฺสติฯ

๑๖๙. มหารุกฺขุปมํ รฏฺฐํ,
ธเมฺมน โย ปสาสติ;
รสญฺจสฺส วิชานาติ,
รฏฺฐญฺจาปิ นนสฺสติฯ

๑๗๐. ชนปฺปทญฺจ โยราชา,
อธเมฺมน ปสาสติ;
สโพฺพ สธิหิ โสราชา,
วิรุโทฺธ โหติ ขตฺติโยฯ

๑๗๑. ตเถว นิคเม หิํสํ,
เย ยุตฺตา กยวิกฺกเย;
สุงฺกทานพลีกาเร,
ส โกเสน วิรุชฺฌติฯ

๑๗๒. มหารวรเขเตฺตสุ,
สงฺค, เม กตนิสฺสเม;

อุสฺสิเต หิํสยํ ราชา,
สพเลน วิรุชฺฌติฯ

๑๗๓. ตเถว อิสโย หํโส,
สํยเม พฺรหฺมจาริโย;
อธมฺมจาริ ขตฺตีโย,
โส สเคฺคน วิรุชฺฌติฯ

๑๗๔. สยํกตา นปเรน,
มหานโชฺช ชฺวกตา;
อิสฺสเรน ตถา รญฺญา,
สรเฏฺฐ อธิปจฺจตาฯ

๑๗๕. ปาปํวาปิ หิ ปุญฺญํวา,
ปธาโน ยํ กโรติเจ;
โลโกเปวํ กโรเตฺยว,
ตํ วิชาเนยฺย ปณฺฑิโตฯ

๑๗๖. กจฺฉปีนญฺจ มจฺฉีนํ,
กุกฺกุฏีนญฺจ เธนูนํ;
ปุตฺตโปสา ยถาโหติ,
ตถา มเจฺจสุ ราชูนํฯ

๑๗๗. อนายกา วินสฺสนฺติ,
นสฺสนฺติ พหุนายกา;
ถีนายกา วินสฺสนฺติ,
นสฺสนฺติ สุสุนายกาฯ

๑๗๘. พหุโว ยตฺถ เนตาโร,
สเพฺพ ปณฺฑิตมานิโน;
สเพฺพ มหตฺตมิจฺฉนฺติ,
กตํ เนสํ วินสฺสติฯ

๑๗๙. โนทยาย วินาสาย,
พหุนายกตา ภูสํ;
โนมิลนฺติ วินสฺสนฺติ,
ปทฺมา นฺยเกฺกหิสตฺตหิฯ

๑๘๐. อสนฺตุฏฺโฐ ยตี นฏฺโฐ,
สนฺตุฏฺโฐจ มหีปติ;
สลชฺชา คณิกา นฏฺฐา,
นิลชฺชาตุ กุลงฺคนาฯ

๑๘๑. น คณสฺส คฺคโต คเจฺฉ,
สิเทฺธ กเมฺม สมํผลํ;

กมฺมวิปฺปตฺติ เจโหติ,
มุขโร ตตฺร หญฺญเตฯ

๑๘๒. ปฺธิโร จ ตปสฺสีนิ,
สูโร รณวโณ ตถา;
มชฺชโป ปติถี ราชา,
เอเต นสทฺทหามหํฯ

๑๘๓. ชาเนยฺย เปสเน ภจฺจํ,
พนฺธวาปิ ภยาคเต;
อาปทาสุ ตถา มิตฺตํ,
ทารญฺจ วิภวกฺขเยฯ

๑๘๔. รณา ปจฺจาคตํ สูรํ,
ธนญฺจ ฆรมาคตํ;
ชิณฺณ มนุนํ ปสํเสยฺย,
ทารญฺจ คตโยพฺพนํฯ

๑๘๕. สทฺธาเปเมสุ สเนฺตสุ,
นคเณ มาสกํ สตํ;
สทฺธาเวเมสฺว สเนฺตสุ,
มาสกํปิ สตํ คเณฯ

๑๘๖. อทนฺตทมนํ ทานํ,
ทานํ สพฺพตฺถสาธกํ;
ทาเนน ปิยวาเจน,
อุนฺนมนฺติ นมนฺติจฯ

๑๘๗. ทานํ สิเนหเภสชฺชํ,
มเจฺฉรํ ทุสฺสโนสธํ;
ทานํ ยสสฺสโภสชฺชํ,
มเจฺฉรํ กปฺปโนสธํฯ

๑๘๘. ทุพฺภิเกฺข อนฺนทาตํจ,
สุภิเกฺขจ หิรญฺญทํ;
ภเยจาภยตาทานํ,
สเคฺคปิ พหุ มญฺญเตฯ

๑๘๙. สฺตํจกฺขุ สตํกณฺณา,
นายกสฺส สุตา สทา;
ตถาปิ อนฺธปธีโร;
เอสา นายกธมฺมตาฯ

๑๙๐. ขมา ชาคริยุ ฎฺฐานํ,
สํวิภาโค ทยิกฺขณา;

นายกสฺส คุณาเอเต,
อิจฺฉิตพฺพา หิตตฺถินาฯ

๑๙๑. ปริภูโต มุทู โหติ,
อติติโกฺขจ เวรวา;
เอตญฺจอุภยํ ญตฺวา,
อนุมชฺฌํ สมาจเรฯ

๑๙๒. นกนฺตมุทุนา สกฺกา,
เอกนฺตติขิเณนวา;
อตฺตํ มหเนฺต ฐเปตุํ,
ตสฺมา อุภย มาจเรฯ

๑๙๓. ปิฏฺฐิโต กฺกํ นิเสเวยฺย,
กุจฺฉินาตุ หุตาสนํ;
สามิกํ สพฺพภาเวน,
ปรโลกํ อมายายฯ

๑๙๔. น เสเว ผรุสํสามิํ,
ตํปิ เสเวน มจฺฉริํ;
ตโต ปคฺคณฺหกํเสเว,
เสเว นิคฺคณฺหกํ ตโต;

๑๙๕. น สา ราชา โย อเชยฺยํ ชินาติ,
น โส สขาโย สขารํ ชินาติ;
น สา ภริยา ปติโน วิโรธติ,
น เต วุตฺตา เย นภรนฺติ ชิณฺณกํฯ

๑๙๖. น สา สภา ยตฺถ นสนฺติ สโนฺต,
น เต สโนฺต เย นวทนฺติ ธมฺมํ;
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ,
ธมฺมํ ภณนฺตาว ภวนฺติ สโนฺตฯ

๑๙๗. สุตสฺส รกฺขา สตตาภิโยโค;
กุลสฺส วตฺตํ ปุริสสฺส วิชฺชา;
รโญฺญ ปมาโท ปสโมธนสฺส,
ถีนนฺตุ ชานามิ น ชาตุ รกฺขํฯ

อิตฺถิกถา

๑๙๘. มาตรา ธีตุยา วาปิ,
ภคีนิยา วิจกฺขโณ;
นวิวิตฺตาสเน มเนฺต,
นารี มายาวินีนนุฯ

๑๙๙. วิชฺชุตานญฺจ โลลตฺตํ,
สตฺถานญฺจติติกฺขณํ;
สีฆตํ วายุเตชานํ,
อนุกุพฺพนฺติ นาริโยฯ

๒๐๐. ทฺวิคุโณ ถีน มาหาโร,
พุทฺธิจาปิ จตุคฺคุโณ;
ฉคุโณ โหติ วายาโม,
กาโมตฺว ฏฺฐ คุโณภเวฯ

๒๐๑. เอกเมกายอิตฺถียา,
อฏฺฐฏฺฐปติโน สิยุํ;
สูราจ พลวโนฺตจ,
สพฺพากามรสาหรา;
กเรยฺย นวเม ฉนฺทํ,
อุนฺนตฺตา หิ นปูรติฯ

๒๐๒. ลปนฺติ สทฺธิมเญฺญน,
ปสฺสนฺตญฺญํ สวิพฺภมา;
จิตฺตกํ จินฺตยนฺตญฺญํ,
นารีนํนาม โก ปิโยฯ

๒๐๓. ชิวฺหาสหสฺสิโก โย หิ,
ชีเว วสฺสสตํ นโร;
เตน นิกมฺมุโน วุโตฺต,
ถีโทโส กึขยํคโตฯ

๒๐๔. อคฺคิ อาโป ถิโย มุโฬฺห,
สโปฺป ราชกุลานิจ;
ปยตนาปคนฺตโพฺพ,
มจฺจุปาณหรานิติฯ

๒๐๕. อิตฺถีนํ ทุชฺชนา นญฺจ,
วิสาโสโนปปชฺชเต;
วีสสฺส สิงฺคิโน โรค,
นทีราชกุลสฺสจฯ

๒๐๖ สตฺถํ สุนิจฺฉิตมตีปิ วิจินฺตนียํ,
สฺวาราธิโตปฺย วนิโป ปริสงฺกนีโย;
หตฺถงฺคตาปิ ยุวตีปริรกฺขนียา,
สตฺถาวนีปยุวตีสุ กุโตวสิตฺถํฯ

๒๐๗ อยุตฺตกมฺมารทฺธนํ วิโรโธ,
สงฺฆสฺส ยุทฺธญฺจ มหาพเลหิ;
วิสฺสาสกมฺมํ ปมาทาสุ นิจฺจํ,
ทฺวารานิมจฺจุสฺส วทนฺติ ปญฺญาฯ

๒๐๘ วาตํ ชาเลน นโร ปรามเส,
โอสิเญฺจ สาครํ เอกปาณินา;
สเกนตาเลน ชเนยฺย โฆสํ,
โย สพฺพภาวํ ปมทาสุ โอสเชฯ

๒๐๙ อิตฺถีปิ หิ เอกจฺจิยา,
เสยฺยา วุตฺตาว มุนินา;
ภณฺฑาน มุตฺตมํ อิตฺถี,
อคฺคุปฏฺฐายิกาติจฯ

๒๑๐ โย นํ ภรติ สพฺพทา,
นิจฺจํ อาตาปิ อุสฺสุโก;
สพฺพกามหรํ โปสํ,
ภตฺตารํ นาติมญฺญติฯ

๒๑๑ นาจาปิ โสตฺถิ ภตฺตารํ,
อิสฺสาจาเรน โรสเย;
ภตฺตุจ ครุโนสเพฺพ,
ปฏิปูเชติ ปณฺฑิโตฯ

๒๑๒ อุฏฺฐายิกา อนาลาสา,
สงฺคหิตปริชฺชนา;
ภตฺตุ มนาปํ จรติ,
ภตฺตกํ อนุรกฺขติฯ

๒๑๓ เอวํ วตฺตติ ยานารี,
ภตฺตุฉนฺทวสานุคา;
มนาปานาม เตเทวา,
ยตฺถ สา อุปปชฺชติฯ

๒๑๔ โกกิลานํ สโร รูปํ,
นารีรูปํ ปติพฺพตํ;
วิชฺชา รูป มรูปานํ,
ขมา รูปํ ตปสฺสีนํฯ

๒๑๕. อาเนย กุลชํ ปโญฺญ,
วิรูปมปิ กญฺญกํ;
หีนายปิ สุรูปาย,
วิวาหํสทิสํ กเรฯ

๒๑๖. วิสมฺหามตมาเทยฺย ,
อมชฺชมฺหาปิกญฺจนํ;
นิจมฺหาปฺยุตฺตมาวิชฺชา,
รตนิตฺถีปิทุกฺลาฯ

๒๑๗. พาลิตฺถี มกฺขิกาตุณฺฑํ,
อิสีนญฺจ กมณฺฑลุํ;
เสตมฺพุ ผลํ ตมฺพุลํ,
โนจฺฉิฏฺฐมุปชายเตฯ

๒๑๘. พาลโกฺก ปณฺณธูโมจ,
วุทฺธิตฺถี ปลฺลโลทกํ;
อายุกฺขยกรํ นิจฺจํ,
รโตฺตจ ทธิโภชนํฯ

๒๑๙. ทิโย เสเวยฺย นจฺจนฺตํ,
สาทุํ ภุเญฺชยฺยนาหิตํ;
ปูชเย มานเย วุเทฺธ,
คุรุํ มายาย โนภเชฯ

๒๒๐. อาจาโร กุล มาขฺยาติ,
เทส มาขฺยาติ ภาสิตํ;
สมฺภโว เปม มาขฺยาติ,
เทห มาขฺยาติโภชนํฯ

๒๒๑. เทหีติวจนาทฺวารา ,
เทหฏฺฐาปญฺจเทวตา;
สชฺช นิยนฺติ ธี กิตฺติ,
หิรี สิรี มตีปิจฯ

๒๒๒. เทหีติวจนํ ทุกฺขํ,
นตฺถีติวจนํ ตถา;
วากฺยํเทหีตินตฺถีติ,
มาภเวยฺย ภเวภเวฯ

๒๒๓. โพธยนฺติ นยาจนฺติ,
เทหีติ ปจฺฉิมาชนา;
ปสฺส วตฺถุมทานสฺส,
มาภวตูติ อีทิโสฯ

๒๒๔. มหา อตฺยปฺปกํ ยาติ,
นิคฺเณ คุณวาปิห;
อฎฺฐานเฎฺฐยฺยภาเวน,
คชิโนฺทอิว ทพฺพเกฯ

๒๒๕. มหนฺตํ นิสฺสยํกตฺวา,
ขุโทฺทปฺยติมหา ภเว;
เหมปพฺพตมาปชฺช,
โสวณฺณากิร ปกฺขิโนฯ

๒๒๖. พหูน มปฺปสารานํ,
เอกิภาโว หิทุชฺชโย;
ติเณน วฎฺฎเต รชฺชุ,
ตาย นาโคปิ พนฺธเตฯ

๒๒๗. อสหาโย สมโตฺถปิ,
เตชสิ กึ กริสฺสติ;
นิวาตสณฺฐิโต อคฺคิ,
สยเมวูปสมฺมติฯ

๒๒๘. มนฺตุํ ตปนโชเตโช,
สกฺกาโหติ น วณฺณโช;
ภูปาทีหิ กโตทโณฺฑ,
สกฺกาโหติ น ภจฺจโชฯ

๒๒๙. ตีสํสเคฺค กุโตสุโทฺธ,
มํสภเกฺข กุโตทยา;
สุราปาเณ กุโตสจฺจํ,
ปโกธมฺหิ กุโตตโปฯ

๒๓๐. ถียา คุยฺหํ นสํเสยฺย,
อมิตฺตสฺสจ ปณฺฑิโต;
โยจา มิเสฺสน สํหีโร,
หทยเตฺถโน โยนโรฯ

๒๓๑. คุยฺหมตฺถ
สโมฺพธยติ โยนโร;
มนฺตเภทภยา ตสฺส,
ทาสภูโต ติติกฺขติฯ

๒๓๒. วเห อมิตฺต ขเนฺธน,
ยาวกาเล อนาคเต;
ตเมฺหว จาคเต กาเล,
ภิเนฺท ฆฎมิ วุปฺปเลฯ

๒๓๓. พลํ สาลํ ปสุํ เขตฺตํ,
คนฺตฺวาจสฺส อภิกฺขณํ;
มิตํ ธญฺญํ นิธาเปยฺย,
มิตญฺจ ปาจเย ฆเร ฯ

๒๓๔. โกธํ โลภํ มทํ มานํ,
ตนฺทิํ มิสฺสํ ปมตฺตกํ;
โสณฺฐํนิทฺธาลุกํ มกฺขํ,
มเจฺฉรญฺจ ชเห พุโธ ฯ

๒๓๕. โกโธ อพฺภนฺตเร ชาโต,
ธูวํ นาเสติ โกธนํ;
วตฺถาลงฺการปุณฺณายํ,
มญฺชูสายํ สิขียถา ฯ

๒๓๖. อุปฺปชฺชเต สเจ โกโธ;
อาวเชฺช กกจูปมํ;
อุปฺปเชฺช เจ รเส ตณฺหา,
ปุตฺตมํสูปมํ สเร ฯ

๒๓๗. คุณ มทฺธิสมํ มเกฺข,
ปเรน กลเห สติ;
อทฺธิสมํ ปกาเสติ,
อณุมตฺตํวชฺชกํ ฯ

๒๓๘. ตเสฺสว เตน ปาปีโย,
โย กุทฺธํ ปฏิกุชฺฌติ;
กุทฺธ มปฏิกุชฺฌโนฺต,
สงฺคามํ เชติ ทุชฺชยํ ฯ

๒๓๙. ราโคนาม มโนสลฺลํ,
คุณตฺถวรตกฺกโร;
ราหุ วิชฺชาสสงฺกสฺส,
ตโปธนหุตาสโน ฯ

๒๔๐. ปมาโท ชายเต มทา,
ปมาทา ชายเต ขโย;
ขยา ปโทสา ชายนฺติ,
มทํ กิํ นชเห พุโธ ฯ

๒๔๑. นมนฺติ ผลิโนรุกฺขา,
นมนฺติ วิพุธาชนา;
สุกฺขกฎฺฐญฺจ มุโฬฺหจ,
ภิชฺชเตว นนมนฺติ ฯ

๒๔๒. ฐาเน วุทฺธาน โมกาสํ,
ทเท วุทฺธาปจายิโก;
นนุ ตาโล อชีโวปิ,
สมีป เณฺญู ปโรนโตฯ

๒๔๓. ครุกาตพฺพโปเสสุ,
นิจฺจวุตฺตึ กโรติ โย;
นิจฺจตฺตํ โส ปหนฺตาน,
อุตฺตมเตฺต ปติฏฺฐติฯ

๒๔๔. ยตฺถ โปสํ นชานนฺติ,
ชาติยา วินเยน วา;
น ตตฺถ มานํ กริยา,
วส มญฺญาตเกชเนฯ

๒๔๕. อญฺญาตวาสํ วสตา,
ชาตเวทสเมนาปิ;
ขมิตพฺพํ สปเณฺญูน,
อปิ ทาสสฺส ตชฺชิตํฯ

๒๔๖. ธนธญฺญาปโยเคสุ,
ตถา วิชฺชาคเมสุจ;
ทูเตจ พฺยวหาเรจ,
จตฺตลโชฺช สทา ภเวฯ

๒๔๗. นหิ โกจิ กเต กิจฺจ,
กตฺตารํ สมฺมเปกฺขเต;
ตสฺมา สพฺพานิกมฺมานิ,
สาวเสสานิ การเยฯ

๒๔๘. อิณเสโส อคฺคิเสโส,
สตฺตุเสโส ตโยอิเม;
ปุนปฺปุนํปิ วฑฺฒนฺติ,
ตสฺมา เสสํ นการเยฯ

๒๔๙. นตฺถิ วิชฺชาสมํ วิตฺตํ,
นตฺถิ พฺยาธิสโม ริปุ;
นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ,
นตฺถิ กมฺมปรํ พลํฯ

๒๕๐. อตฺตนา กุรุเต ลกฺขึ,
อลกฺขีจาปิ อตฺตนา;
นหิ ลกฺขี อลกฺขีจ,
อโเณฺญ อณฺญสฺส กุรุเตฯ

๒๕๑ สยํ อายํ วยํ รญฺญา,
สยํ ชญฺญา กตากตํ;
อตฺตนาว ภวเกฺขยฺย,
กตานิ อกตานิจฯ

๒๕๒ อุปการํ หิเตเนว,
สตฺตุนา สตฺตุ มุทฺธเร;
ปาทลคฺคํ กรเฏฺฐน,
กณฺฏเกน กณฺฏกํฯ

๒๕๓ นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺตํ,
กิจฺจานิ กุรุปสฺส กเรยฺย กิจฺจํ;
นา นตฺถกามสฺส กเรยฺย อตฺถํ,
อสมฺภชนฺตํปิ นสมฺภเชยฺยฯ

๒๕๔ ภเช จชนฺตํ นวตํ กริยา,
อเปตจิเตฺตน นสมฺภเชยฺย;
ทิโช ทุมํ ขีณผล มญฺตฺวา,
อญฺญํ สเปเกฺขยฺย มหาติ โลโกฯ